Asta Gerbutavičiūtė,
Ramūnas Šmigelskas

I Pasaulinio karo vokiečių karių kapinės Panevėžyje

1915 m. vokiečių armijai užėmus Panevėžio miestą, dabartinė J. Balčikonio gimnazija (Respublikos g. 47) buvo paversta karo lauko ligonine. Mokyklos sklype, skirtame sodui, įrengtos kapinės mirusiesiems nuo sužeidimų laidoti. 1918 m. vokiečių armijai pasitraukus, pastatas vėl gražintas mokyklai, kapinės sutvarkytos. 1947 m. balandžio 22 d. Panevėžio miesto Vykdomojo komiteto nutarimu nutarta kapines likviduoti, žemės sklypą atiduodant mokyklai. Kapinių teritorija išlyginta ir šioje vietoje įrengtas gimnazijos stadionas.

2005 m. stadione vykdyti archeologiniai tyrimai. Jų metu ištirtas 4070 m^2 plotas, surasti 832 vokiečių karių palaikai (*ATL 2005 metais*, V., 2006, p. 134–135). Nustatyta, kad kapinėse laidoti ne tik kariai, bet ir ligoninės personalas. Tyrimų metu liko netirta centrinė stadiono vieta, kur buvo nutiesta šiluminė trasa.

2010 m. nuspręsta išmontuoti šiluminę trasą ir pastatyti naują stadioną. Išmontavus senąją šiluminę trasą, jos vietoje buvo vykdomi archeologiniai tyrimai. Ištirta 2x42 m dydžio perkasa (bendras tyrimų plotas 84 m^2). Sklypo teritorijos V dalyje apie 1,6–1,7 m gylyje rasti septyni 17–45 m. amžiaus vyrų palaikai, kai kurie su metaliniais rankų ar kojų įtvarais. Kape 838 kaklo srityje rastas kryželis. Vienas palaidojimas buvo su kulnakaulyje įstrigusia skeveldra. Taip pat rastas emaliuotas basonas.

Archeologinių tyrimų metu rasta keletas pavienių žmonių kaulų iš anksčiau suardytų kapų. Kai kurie kaulai su amputacijos žymėmis.

Po šių archeologinių tyrimų Panevėžio J. Balčikonio gimnazijos stadione buvusios I Pasaulinio karo vokiečių karių kapinės yra visiškai ištirtos. 2005 ir 2010 m. tyrimų metu iš viso rasti 839 palaikai, kurie perlaidoti Klaipėdos vokiečių karių kapinėse.

The First World War German military cemetery in Panevėžys

The excavation of the First World War German military cemetery in the J. Balčikonis Gymnasium stadium at Respublikos St. 47, Panevėžys, the bulk of which was excavated in 2005, was completed in 2010. After excavating a 2 x 42 m trench (84 m^2) at the site of a heating line that was being removed, the remains of seven 17–45 year-old males were discovered. A total of 839 remains, which were reburied in the German military cemetery in Klaipėda, were found during the 2005 and 2010 excavations.

Rytis Jonaitis, Irma Kaplūnaitė

Tyrimai Vilniuje, Bokšto gatvėje 6

2010 m. LII MTS ekspedicija tęsė tyrimus sklype Bokšto g. 6 Vilniuje, pradėtus 2006 m. (žr. *ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 149–157; *ATL 2009 metais*, V., 2010, p. 137–140). Šiais metais tyrimai vykdyti sklypo V kieme, kur iš viso ištirti 3 plotai, suskirstyti į 19 perkasų (1 pav.). Bendras tyrimų plotas buvo 787 m^2, iš kurių plotą 1 sudarė 175 m^2, plotą 2 – 536 m^2 ir plotą 3 – 75 m^2.

Plotas 1 tirtas V kiemo P dalyje, palei korpusą 2, vidiniame šio korpuso kieme. Plo-

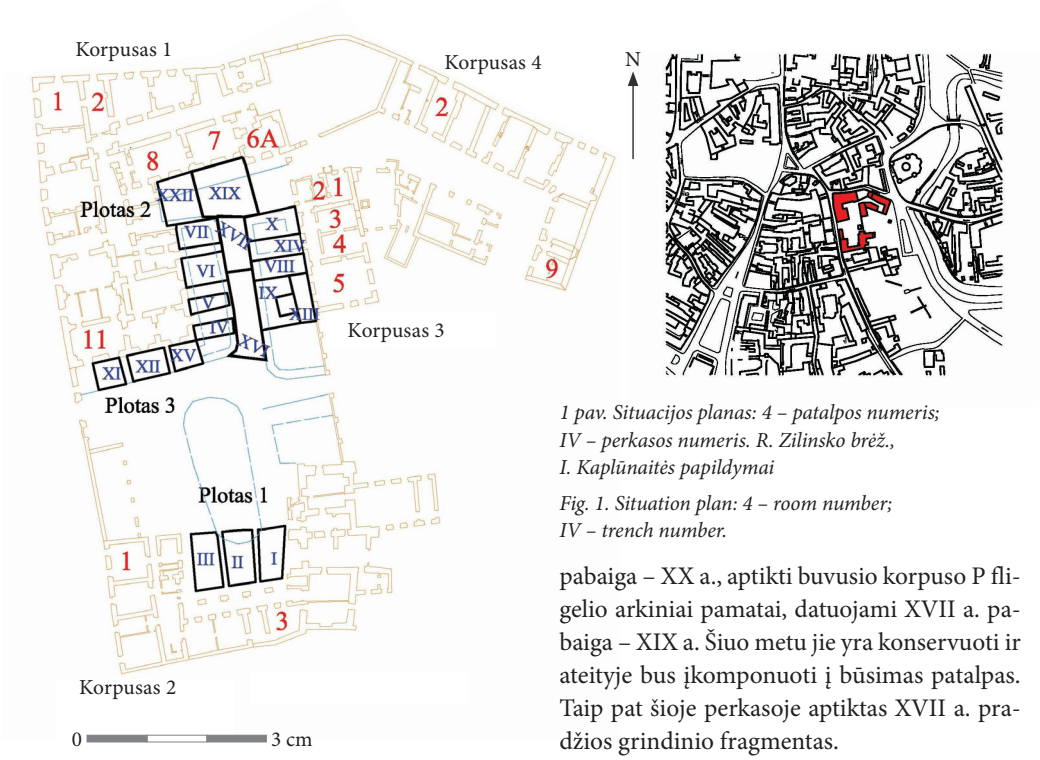

1 pav. Situacijos planas: 4 – patalpos numeris; IV – perkasos numeris. R. Zilinsko brėž., I. Kaplūnaitės papildymai

Fig. 1. Situation plan: 4 – room number; IV – trench number.

tas buvo suskirstytas į 3 perkasas, tarp jų paliekant 1–1,5 m pločio kontrolines juostas.

Perkasa 1 (35 m²) kasta vidinio kiemelio R dalyje. Čia aptiktas iki 3 m storio kultūrinis sluoksnis, preliminariai datuojamas XVII–XX a. ir daugelyje vietų permaišytas tiesiant vandentiekio bei kanalizacijos vamzdynus, statant betoninius šulinius.

Perkasa 2 (42 m²) tirta centrinėje vidinio kiemelio dalyje. Čia aptiktas iki 4,5 m storio kultūrinis sluoksnis, kurio nemaža dalis buvo perkasta tiesiant įvairias komunikacijas. Perkasos Š dalyje fiksuotas XVII a. pabaigos perkasimas, kurio gylis nuo dabartinio žemės paviršiaus buvo iki 4,5 m.

Perkasa 3 (42 m²) tirta vidinio kiemelio V pusėje. Čia rastas iki 2 m storio kultūrinis sluoksnis, preliminariai datuojamas XVI a. pabaiga – XX a., aptikti buvusio korpuso P fligelio arkiniai pamatai, datuojami XVII a. pabaiga – XIX a. Šiuo metu jie yra konservuoti ir ateityje bus įkomponuoti į būsimas patalpas. Taip pat šioje perkasoje aptiktas XVII a. pradžios grindinio fragmentas.

Plotas 2 buvo tiriamas V kiemo Š dalyje, teritorijoje tarp korpusų 1 ir 3. Plotas buvo suskirstytas į 13 perkasų – 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 16, 17, 19 ir 22. Pirmuoju etapu buvo tiriamos perkasos 4–7, esančios į V nuo asfaltuoto keliuko, antruoju etapu – perkasos 8–10 ir 13–14, esančios į R nuo asfaltuoto keliuko, o trečiuoju etapu – perkasos 16, 17, 19 ir 20, esančios asfaltuoto keliuko vietoje bei V kiemo V dalyje.

Perkasa 4 (16 m²). Kultūrinio sluoksnio, datuojamo XIV–XX a., storis šioje perkasoje buvo 3,5 m. 3 m gylyje nuo esamo žemės paviršiaus įžemyje išryškėjo kelios tamsesnės dėmės, neturinčios ryškesnio kontūro. Pradėjus jas preparuoti, apie 50 cm gylyje nuo įžemio viršaus buvo rastas palaidojimas. Jį aptikus nutarta toliau gilintis į įžemį visu perkasos

perimetru. Maždaug 3,5 m gylyje nuo esamo žemės paviršiaus aptikti 3 palaidojimai – 2 kūdikių ir 1 vaiko. Vaiko palaidojimas išlikęs beveik sveikas, kūdikių kapuose likę tik kaukolių fragmentai. Visi palaidojimai buvo be įkapių.

Perkasa 5 (12 m^2). Joje kultūrinio sluoksnio storis toks pat kaip ir greta buvusioje perkasoje 4. Pasiekus įžemį jame išryškėjo kelios tamsesnės dėmės be kokių nors ryškesnių kontūrų. Tačiau jas išpreparavus ir įsigilinus į įžemį dar apie 50 cm, palaidojimų ar radinių neaptikta.

Perkasa 6 (18 m^2). Kultūrinio sluoksnio tiek storis, tiek struktūra nesiskyrė nuo perkasų 4 ir 5 kultūrinių sluoksnių. Įžemyje aptiktas tik vienas suardytas palaidojimas be įkapių.

Perkasa 7 (29 m^2). Kultūrinio sluoksnio storis čia buvo apie 3 m. Jis datuojamas XIV–XX a. Įžemyje fiksuotas korpuso 1 priestato statybos laikotarpio perkasimas. Taip pat perkasos Š dalyje rastas perkasimas (ūkinė duobė), preliminariai datuojamas XVII a. Šioje perkasoje aptikti 4 palaidojimai ir viena kaulų iš suardytų kapų sankaupa. Visi aptikti kapai buvo be įkapių. 2 palaidojimai aptikti vienas virš kito, t. y. jie buvo palaidoti toje pačioje duobėje. Toks palaidojimas liudija giminystės ryšius. Taip pat galima kelti hipotezę, kad žemės paviršiuje galėjo būti paliekami tam tikri ženklai (kryžiai, akmenys), žymėję kapavietę. Tačiau kol kas nepavyko aptikti kokių nors materialių įrodymų, kad tokie ženklai tikrai buvo.

Perkasa 8 (29 m^2). Ji buvo tiriama jau į R nuo asfaltuoto keliuko. Kultūrinio sluoksnio storis šioje perkasoje buvo apie 3 m. Preliminariai sluoksnis datuojamas XIII a. pabaiga – XX a. Šioje perkasoje išskirti 2 palaidojimų horizontai, aptikta 14 palaidojimų ir 7 kaulų iš suardytų kapų sankaupos. Turtingumu išsiskyrė moters palaidojimas 21. Ant kaukolės buvo išlikusios dviejų tipų sidabrinės auksuotos apgalvio plokštelės. Vienos buvo kvadratinės, kitos didesnės, ištęsto penkiakampio formos. Ant mirusiosios rankų pirštų rasta po vieną individualų žiedą. Abu žiedai lituoti, tuščiaviduriai. Vienas žiedas apvalus, sidabrinis, kitas taip pat apvalus, tik prie jo šonų prilituoti 4 bokšteliai. Šis žiedas taip pat sidabrinis, tik visas paauksuotas (2 pav.). Likusieji kapai buvo be įkapių.

Perkasa 9 (22 m^2). Perkasa buvo tiriama į P nuo perkasos 8. Kultūrinio sluoksnio storis joje siekė apie 3 m, sluoksnis datuojamas XIII a. pabaiga – XX a. Šioje perkasoje palaidojimų horizonte buvo aptikta 18 kapų, iš kurių tik viename (kapas 58) aptiktos turtingos

2 pav. Individualus žiedas iš kapo 21. A. Baltėno nuotr.
Fig. 2. The individually crafted ring from burial 21.

3 pav. Individualus žiedas iš kapo 58. A. Baltėno nuotr.
Fig. 3. The individually crafted ring from burial 58.

4 pav. Kapas 114. A. Baltėno nuotr.

Fig. 4. Burial 114.

įkapės. Čia ant mirusiosios kaukolės buvo išlikusios apgalvio skardelės. Jos kvadratinės, puoštos rombiniu ornamentu, sidabrinės, su paauksavimu. Tarp skardelių buvo išlikę smulkių karoliukų. Ant mirusiosios rankų pirštų aptikta po vieną individualų žiedą. Vienas žiedas lituotas, su sidabrine lašo formos akute, puoštas tordiruota vielute. Kitas žiedas taip pat lituotas, tik iš kitų išsiskyrė savo šonine dalimi – ji buvo pinta kasyte. Iki restauravimo manyta, kad pynimas yra tik imitacija. Tačiau paaiškėjo, kad žiedo šonelis iš tikrųjų yra išpintas (3 pav.). Likusieji kapai šioje perkasoje buvo be įkapių.

Perkasa 10 (37 m^2). Perkasa buvo tiriama V kiemo Š dalyje. Kultūrinio sluoksnio storis šioje perkasoje buvo apie 2,5 m. Jis datuojamas XIV–XX a. Perkasoje aptiktas XVII a. akmenų grindinio fragmentas. Pasiekus palaidojimų horizontą buvo aptikti 6 kapai be įkapių.

Perkasa 13 (41 m^2). Ši perkasa buvo tiriama prie korpuso 3 PV kampo. Kultūrinio sluoksnio storis joje siekė 3 m. Sluoksnis datuojamas XIII a. pabaiga – XX a. Pasiekus palaidojimų horizontą buvo aptikti 23 kapai ir 5 kaulų sankaupos iš suardytų palaidojimų. Perkasos R dalyje, 1 m gylyje nuo esamo žemės paviršiaus buvo tarybiniu laikotarpiu tiesta šiluminė trasa. Laimei, ją tiesiant nebuvo pažeistas palaidojimų horizontas. Būtent po šilumine trasa ir buvo aptiktas iki šiol turtingiausias mergaitės palaidojimas 114. Abipus mirusiosios kaukolės buvo sukritusios apgalvio plokštelės. Jos sidabrinės, auksuotos, dviejų tipų – kvadratinės ir ištęsto penkiakampio formos. Ant mirusiosios krūtinės aptiktas vėrinys, kurį sudarė 3 gijos. Ant apatinės gijos buvo 3 žalvariniai žvangučiai, ant viduriniosios – stiklo karoliai bei kauri kriauklelės, ant viršutinės – rombinės žalvarinės skardelės bei stiklo karoliukai ir kauri kriauklelės. Ant dešinės mirusiosios rankos aptiktos 3 žalvarinės apyrankės – dvi pintos ir viena lieta. Prie mirusios kairės rankos buvo padėti 2 simboliniai žalvariniai raktai (4 pav.). Likę palaidojimai buvo be įkapių.

Perkasa 14 (30 m^2). Šios perkasos stratigrafija ir kultūrinio sluoksnio datavimas niekuo nesiskyrė nuo perkasos 13 stratigrafijos ir datavimo. Pasiekus palaidojimų horizontą buvo aptikti 7 kapai bei viena kaulų iš suardytų palaidojimų sankaupa. Visi aptiktieji palaidojimai buvo be įkapių.

Perkasa 16 (40 m^2). Ši perkasa buvo tiriama jau buvusio asfaltuoto keliuko vietoje, centrinėje jo dalyje. Perkasą į 2 nevienodas dalis – Š ir P – dalijo XIX a. kolektorius, ėjęs R–V kryptimi. Kultūrinio sluoksnio storis perkasoje siekė 3 m. Sluoksnis datuojamas XIV–XX a. Pasiekus palaidojimų horizontą, perkasos Š dalyje buvo aptikti 6 palaidojimai, P dalyje – 4 palaidojimai. Visi aptikti palaidojimai buvo be įkapių.

Perkasa 17 (63 m^2) buvo tiriama buvusio asfaltuoto keliuko P dalyje. Kultūrinio sluoksnio storis šioje perkasoje buvo 3 m. Sluoksnis

datuojamas XIV–XX a. Perkasoje aptikta 12 palaidojimų be įkapių, įžemyje išryškėjo kelios dėmės, primenančios medinio statinio kontūrus. Apie jo parametrus ir datavimą bei spėjamą paskirtį detaliau bus galima kalbėti išanalizavus brėžinius ir sutvarkius aptiktus radinius.

Perkasa 19 (80 m²) tirta Š pravažiavimo vietoje, prie pat korpuso 1 P sienos. Kultūrinio sluoksnio storis joje buvo 3 m. Sluoksnis datuojamas XIV–XX a. 1,2 m gylyje nuo esamo žemės paviršiaus permaišytame sluoksnyje aptikti 2 keramikos lizdai – vieną lizdą sudarė XVII a. datuojami buitinės keramikos fragmentai, kitą – XVI–XVII a. sandūros puodyninių koklių fragmentai. Palaidojimų horizonte aptikti 8 kapai be įkapių. Du palaidojimai išsiskyrė savo įrengimu – jie buvo apdėti akmenimis (5 pav.).

Perkasa 22 (45 m²) tirta V kiemo ŠV dalyje, ties įėjimu į korpusą 1. Kultūrinis sluoksnis šioje perkasoje siekė 2,5 m. Sluoksnis datuojamas XIV–XX a. Nesuardytas kultūrinis sluoksnis išlikęs fragmentiškai P bei R perkasos dalyse. Perkasos centrinėje, V bei Š dalyse jis sunaikintas XX a. viduryje šioje vietoje kasant šulinį, sudarytą iš gelžbetoninių žiedų. Perkasoje buvo įsigilinta iki 4,5 m gylio nuo esamo žemės paviršiaus, tačiau šulinio apačia taip ir nepasiekta. Likusioje nesuardytoje perkasos dalyje kapų horizonte aptikta 13 palaidojimų. Du iš jų buvo pradėti preparuoti anksčiau perkasoje 19. Dalyje kapų ant skeleto aptikti vidutinio dydžio akmenys. Visi aptikti kapai buvo be įkapių.

Plotas 3 buvo tiriamas prie korpuso 1 P sienos, į Š nuo pagrindinio įvažiavimo į Bokšto g. 6 teritoriją. Plotas 3 buvo suskirstytas į 3 perkasas – 11 (21 m²), 12 (27 m²) ir 15 (35 m²). Kultūrinio sluoksnio storis šiose perkasose

5 pav. Kapas 226. R. Jonaičio nuotr.

Fig. 5. Burial 226.

buvo apie 3 m. Sluoksnis datuojamas XIV a. pabaiga – XX a. Apie 1 m gylyje nuo esamo žemės paviršiaus buvo aptikti XVII a. akmenų grindinio fragmentai. Įžemyje kapų duobių neaptikta – veikiausiai šioje vietoje nebuvo laidojama.

Kaip ir tikėtasi, šiais metais tyrimai vyko spėjamoje centrinėje bei periferinėje laidojimo vietos dalyse, esančiose į Š nuo centrinės dalies. Tai, kad tyrimai vykdomi centrinėje dalyje (perkasos 8, 9, 10, 13 ir 14), rodė papuošalų buvimas kapuose. Laidojimo vietos periferijoje įkapių beveik neaptikta arba jos vėlyvesnės (XIV a. pabaiga – XV a. vidurys). Visi aptikti kapai orientuoti V–R kryptimi, galvomis į V. Kapų orientacija, ypač ankstyvųjų palaidojimų, rodo į kažkokio orientyro (kulto pastato?) buvimą sklypo P kieme. Šiemet aptikti radiniai išsiskyrė savo puošnumu ir aukštu juvelyro darbo lygiu, ypač individualūs žiedai, aptikti kapuose 21 ir 58. Turtingiausi kapai buvo mergaičių ir merginų.

2011 m. tyrimus šiame objekte numatoma pratęsti. Tikimasi aptikti laidojimo vietos P bei R ribas bei surasti materialių pėdsakų, liudijančių čia buvus kulto pastatą.

The excavation at Bokšto Street 6, Vilnius

In 2010, a LII MTS expedition continued the excavation begun in 2006 at Bokšto St. 6. This year 19 trenches (Fig. 1) were excavated in three areas: area 1 (175 m^2), area 2 (536 m^2), and area 3 (75 m^2) (a total of 787 m^2) in the plot's W courtyard.

As expected, the excavations this year were conducted in the suspected central and peripheral parts of the burial site located on this plot. 115 burials were discovered here, all were oriented W–E with the head to the W. The orientation of the burials, especially of the early ones, shows the existence of some landmark (religious building?) in the plot's S courtyard. The finds discovered this year were distinguished by their ornateness and the high level of the jewellery work, especially the individually crafted rings discovered in burials 21 and 58 (Figs. 2–3). The richest burials were of adolescent and young adult females (Figs. 4–5).

Rokas Kraniauskas

Pokario rezistencijos dalyvių kapų paieška Apušroto (Gerkiškių) kaimo senosiose kapinėse

Archeologiniai tyrinėjimai Apušroto kaimo senosiose kapinėse (Akmenės r., Kruopių sen.) vykdyti Akmenės rajono savivaldybės užsakymu. Akmenės rajono savivaldybės Rezistentų ir kitų asmenų, nužudytų okupacinių režimų metu, palaikų perkėlimo ir palaidojimo vietų įamžinimo komisija, atsižvelgdama į okupacijos aukų giminaičių ir artimųjų pageidavimą, surinko istorinę medžiagą, rodančią, kad Prisikėlimo apygardos Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės Juozapavičiaus tėvūnijos partizanai Steponas Erstikis (slapyvardžiu Patašonas) ir Kostas Liuberskis (slapyvardžiu Žvainys) buvo palaidoti Apušoto kaimo senosiose (Gerkiškių) kapinaitėse. Komisija priėmė sprendimą minėtų partizanų palaikus iškasti ir juos identifikavus perlaidoti pagal jų giminaičių ir artimųjų prašymą. Komisijos sprendimui pritarė Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, sutikimą davė Lietuvos Respublikos Vyriausybė.

Planuojant tyrimus numatyta jų metu surasti ir atkasti bei dokumentuoti minėtų partizanų palaikus. Atlikus antropologinę ekspertizę ir identifikavus palaikus, juos numatyta iškelti perlaidojimui. Identifikavimą planuota atlikti ieškant įrodymų, galėsiančių padėti atkurti žuvimo ir laidojimo aplinkybes (jas raštiškai įvardijo liudininkai), bei vadovaujantis fiziniais partizanų požymiais, įvardytais giminaičių.

Istoriniai duomenys, kuriais vadovautasi pradedant kasimo darbus:

1. *Steponas Erstikis – Patašonas (g. 1920)*, kaip spėjama, buvo palaidotas ant kito partizano – Prano Skiriaus kapo. Pagal liudininkų (Emilijos Janulytės-Kukanauzienės (g. 1939) ir Vandos Joanos Janulytės-Bružienės (g. 1937)) parodymus jį palaidojo Bružai (neįvardijama kuris), pas kuriuos partizanas ieškodavo prieglobsčio. Laidotas naktį, paskubomis, suvyniotas į paklodę ir užkastas negiliame kape virš P. Skiriaus kapo. Laidojimo data ir mirties aplinkybės nenustatytos. 1964 m. jam užvesta baudžiamoji byla kaip vis dar tebeveikiančiam partizanui. Šios bylos liudininkų apklausose paskutinė data, kada pastebėtas S. Erstikis, yra